

Trouw 7/03/94

Philoctetes: spreken als er niets meer te zeggen valt

theater

BRUSSEL – Toen de Grieken na tien jaar belegering Troje nog niet hadden ingenomen, kwamen zij van de Trojaanse zienner Helenus, die ze gevangen hadden genomen, te weten dat ze de stad slechts konden innemen met behulp van de boog van Heracles.

De boog was in het bezit van Philoctetes, die ze bij het begin van de oorlog op aanstichten van Odysseus hulpeloos hadden achtergelaten op het onbewoonde eiland Lemnos. Samen met Neoptolemus, de zoon van de gesneuvelde Achilles, vaart Odysseus naar Lemnos om Philoctetes te bewegen met zijn boog mee te komen naar Troje.

De tragedie van Sophocles 'Philoctetes' heeft zoals elke tragedie haar receptie-geschiedenis in de kunst. Het Kaai-theater in Brussel produceert op zijn beurt de receptie van enkele moderne recepties in de theatervoorstelling 'Philoctetes-Variaties'. Het idee voor de voorstelling is van de Nederlander Jan Ritsema, die ook de regie voert, en de Amerikaan Ron Vawter, die de rol van Philoctetes speelt.

Twee moderne recepties komen (fragmentarisch) aan bod: de 'Philoctetes' van Heiner Müller, een beklemmend versdrama over de onafwendbare zege van de leugen in het politieke systeem van de (Oostduitse) staat, en de 'Philoctète ou Le Traité des Trois Morales' van André Gide. De Amerikaanse schrijver John Jessurun schreef voor deze productie een derde tekst, waarin Philoctetes beweert de naamloze godin van Lemnos te zijn: naamloos, omdat er geen mensen op het eiland wonen die haar kunnen vereren.

Het verhaal van Philoctetes is het verhaal van een driehoeksverhouding waarin een absolute patstelling heerst. De sluwe leugenaar Odysseus en de diep gegriefde Philoctetes zijn onverzoenbare tegenpolen, en het drama is, bij Sophocles en bij deze drie moderne schrijvers, of Neoptolemus uiteindelijk de knecht van Odysseus blijkt of de trouwe vriend van Philoctetes. Dat conflict is onoplosbaar, want die boog moet naar Troje.

Sophocles koos als Griekse tragediedichter voor de oplossing dat ten slotte Heracles als god uit de toneelmachine verschijnt en de verzoening brengt. Voor de moderne schrijver is die weg afgesloten. In een Philoctetes-drama valt er niets te zeggen: het enige wat de schrijver kan doen, is Neoptolemus als een jojo op en neer te laten springen tussen trouw aan de Griekse zaak en trouw aan een vriend. De enige zinvolle uitweg uit het lijden is dat Philoctetes moet sterven. Het spreken in de 'Philoctetes' is slechts het korten van de tijd die scheidt van de dood.

Dit spreken wordt door Vawter,

door Viviane De Muynck als Odysseus en Dirk Roothoof als Neoptolemus gedaan. De voorstelling opent met Jessurun: videobeelden van Leslie Thornton, muziek van Henry Threadgill, door hemzelf op een verhoging achter op het toneel op slaginstrumenten uitgevoerd in een vermenging met geluidsbanden waarop Liu Sola zingt en de vrij hermetische teksten van de acteurs vormen tezamen meer een emotionele doodsbeweging dan een in begrijpelijke woorden na te vertellen gebeurtenis.

De 'Philoctetes' van Müller wordt daarna aan de linkerzijde van het toneel in een bak water gespeeld. Ik vond dit het minst overtuigende onderdeel: het beroerde Duits van Vawter was slecht te volgen. Belangrijker lijkt me dat de tekst al zo compact is dat je die niet verder kunt comprimeren, en dat de ijzige kou die van de gehakte verzen van Müller afstraalt, in het Vlaamse Duits van De Muynck en Roothoof wegs melt.

Het slotdeel lijkt hilarisch: de tekst van Gide wordt gesitueerd in het foto-atelier van Philoctetes, en de drie gaan om beurten in een doodskist liggen om hun vertoog over de deugd te houden. De vraag naar de zin van de dood van Philoctetes is dan de hele voorstelling aan de orde geweest, en heel verschillend beantwoord door Jessurun, Müller en Gide. Over de projectie-schermen zweven vogels, bladeren, naakte lichamen. Vernietigende explosies uit oorlogstaferelen trekken voorbij, en Liu Sola zingt. De foto's die de drie van elkaar maken, zijn de laatste groet aan het leven.

Hans Oranje

10-12/3 in het Lunatheater, Brussel. De voorstelling reist door naar Antwerpen en Berlijn, tijdens het Holland Festival van 15-19 juni in Amsterdam.